

Janko Kos

**POSTMODER-
NIZEM:
PREDHODNIKI,
GENERACIJE,
REPREZENTA-
TIVNI AVTORJI**

Za periodizacijo postmodernizma odločilna vprašanja o tem, kdo so bili njegovi predhodniki, katere generacije so se zvrstile v njegovem razvoju in kateri avtorji so njegovi poglobitvi nosilci, so še zmeraj odprta oziroma predmet polemičnih razlag. Razprava ugotavlja, da so teze o predhodnikih večidel sporne in da z gotovostjo za enega med njimi lahko velja v svetovni literaturi predvsem J. L. Borges, v slovenski pa V. Bartol. V razvoju evropskega in ameriškega postmodernizma se generacija iz leta 1920 kaže kot nosilka zgodnjega postmodernizma, generacija 1930 zrelega, generaciji 1940 in 1950 poznega; v slovenski literaturi se zgodnji postmodernizem pojavi z generacijo iz leta 1950, pristnejši šele z naslednjo. Ta vidik se potrjuje s kritičnim pretresom avtorjev, ki jih je literarna veda doslej uvrstila med postmoderniste, nekatere neupravičeno. To velja tudi za slovenske pesnike in pisatelje po letu 1975, saj se mnenja o njihovi pripadnosti postmodernizmu še zmeraj razhajajo.

Splošne značilnosti postmodernizma, ki jih literarna veda raziskuje s pomočjo različnih metod, so izhodišče za zgodovinsko-razvojno in teoretsko-sistematično postavitev postmodernistične literature v čas in prostor 20. stoletja. Šele s tako postavitvijo dobi pojem pomen, ki je razviden in preverljiv. S konkretno določitvijo postmodernističnih avtorjev in del se šele izkaže, koliko so splošna določila za postmodernizem zares smiselna ali sploh realna. Pomembna postane predvsem njihova aplikativna in operativna vrednost.

Na splošno je mogoče trditi, da so številna vprašanja, ki zadevajo zgodovinsko razvijanje in notranjo sestavo postmodernistične literature, na široko odprta in zato predmet živahne diskusije tako znotraj literarne vede kot tudi v literarni publicistiki, ki nima strogega znanstvenega namena, in ne nazadnje med samimi ustvarjalci. Mednje spadajo vprašanja o periodizaciji postmodernizma, njegovih začetkih, posameznih fazah in morebitnem koncu oziroma možnostih nadaljnega razvoja. Posebej odprto je vprašanje o predhodnikih, ki bi bili – tako kot za druge literarne smeri – pomembno pomagalo pri zarisu postmodernističnega razvoja. Dodatna pomoč je lahko generacijsko načelo, ki omogoča vsaj približno določitev začetkov, poteka in posameznih razvojnih faz. Toda za periodizacijsko problematiko je osrednje vprašanje o avtorjih, ki so za postmodernizem značilni, bolj ali manj preverljivi in reprezentativni. Prav o tem se mnenja v literarni vedi pogosto razhajajo, kar se povezuje z dodatnim problemom prehodov iz postmodernizma v druge literarne smeri; prav to najpogosteje povzroča dvome o položaju posameznih avtorjev in del.

Vprašanje o predhodnikih postmodernizma se postavlja na podoben raven kot za vse druge literarne smeri novejšega časa. Za marsikatero je mogoče ugotoviti, da se s svojimi značilnostmi pojavlja že pri posameznih, bolj ali manj osamljenih avtorjih precej let pred časom, ki velja za njen pravi vzrok. Domneva o takšnih predhodnikih je lahko seveda sporna, ker bi njihovo razvojno vlogo mogli razlagati tudi drugače. Vendar je problem za literarno vedo legitim in za

zgodovinsko razumevanje literature ploden. Teorija o predhodnikih utegne postati problematična samo, če bi njihovo iskanje seglo predaleč nazaj, s tem pa neko literarno smer postavilo v tako nedoločen časovni okvir, da bi izgubila svoje konkretno historično mesto. Prav to se lahko dogaja z iskanjem predhodnikov postmodernizma.

Predhodnike je literarna zgodovina odkrila pri večini smeri od 17. stoletja naprej – za klasicizem, razsvetljsko književnost, predromantiko in romantiko, realizem in smeri fin de siècle, zmeraj tako, da predhajajo začetku te ali one smeri za trideset, največ petdeset let. Za primerjavo s predhodniki postmodernizma pride v poštev predvsem predhodništvo modernizmu. Za predhodnike modernistov bi od avtorjev poznega 19. stoletja smeli šteti predvsem Rimbauda z *Iluminacijami*, ne pa s prejšnjimi deli, ki spadajo verjetneje v okvir nove romantike in dekadence; morda še Lautréamonta, kar se zdi lahko sporno; in pa nekatera pozna Mallarméjeva besedila, zlasti *Un coup de dés*. Predhodnik modernistične proze naj bi po nekaterih mnenjih bil Edouard Dujardin z romanom *Lovor je obrezan*, po drugih Henry James; v dramatiki Alfred Jarry. Predhodništvo teh avtorjev je postavljeno dvajset do štirideset let pred začetek modernizma, s pogojem, da ta začetek datiramo okoli leta 1910.

Po analogiji z modernizmom bi tudi za postmodernizem lahko iskali predhodnike že nekaj desetletij pred njegovim splošno priznanim začetkom. V njihovih delih bi našli značilnosti, ki so pozneje postale njegova poglobljena posebnost ali pa so se ohranjale med drugimi vsebinskimi in oblikovnimi lastnostmi, ki jih je šele postopno razvil. Razlagalci, ki so iskali predhodnike postmodernizma med različnimi avtorji ne le modernističnega obdobja, ampak že 19. stoletja, včasih celo 18. stoletja, so se s tem preveč oddaljili od zgodovinsko izpričanega postmodernističnega obdobja, namesto tega pa dajali pojmu ahistoričen ali ciklični pomen, saj se je moralo zdeti, da se postmodernizem v teh daljših razmikih ponavlja in ciklično vrača. Tak je bil že Lyotardov poskus dati pojmu samo še zgodovinsko relativen smisel.¹ Drugače je ravnal I. Hassan, ko je v knjigi *The Dismemberment of Orpheus* (1971) iskal postmodernizem pri Sartru, Kafki in celo pri Sadu.² S tem se je tako zelo odmaknil od historično verjetnega postmodernizma, da v njegovih težah ni šlo za predhodnike v pravem pomenu besede, ampak za abstraktno idejo nečesa, kar je latentno, bolj stalnica kot posamezna faza razvoja, s tem pa zunaj periodizacijskega toka.

Bližje vprašanju o predhodnikih so prišli razlagalci, ki so prva znamenja postmodernizma iskali šele pri avtorjih, ki so začeli tik pred prvo svetovno vojno ali pa se uveljavili med vojnama. Literarnozgodovinske poglede nanje je bilo potrebno prilagoditi tako, da so nekatera dela sicer tipičnih modernistov razglasili za postmodernistična ali pa jih postavljali na prehod iz modernizma v postmodernizem, kar bi jih lahko napravilo za njegove predhodnike. Vendar je večina teh postavitev problematična, zlasti ker se domneve o njih razhajajo ali pa z novimi razlagami na naglo menjajo. B. McHale je v knjigi *Constructing Postmodernism* (1992) segel s postmodernizmom

nazaj k Joyceovemu *Uliksu*, češ da je roman v prvem delu visokomodernističen, v drugem pa že postmodernističen;³ toda hkrati je avtor v svoji razlagi tudi Ecovo *Ime rože* razglasil za dvoživko modernizma in postmodernizma, kar lahko postavi pod vprašaj celotno periodizacijo. D. Fokkema in E. Ibsch sta v knjigi *Modernist Conjectures* (1988) odkrila predhodna znamenja postmodernizma pri Eliotu (*Gerontion*, *Pusta dežela*), pa tudi v Gidovih pripovedih in zlasti v Joyceovem romanu *Finnegansko bdenje*. Po predlogu drugih naj bi spadal v postmodernizem že Kafkov *Proces* ali pa Mannov *Doktor Faustus*. Vendar so predlogi te vrste negotovi. Še največ soglasja se dá ugotoviti za *Finnegansko bdenje*, ki ga je tudi I. Hassan v eni poznejših razlag uvrstil med predhodnike postmodernizma. To pomeni, da je ravno ta roman v primerjavi s prejšnjimi Joyceovimi deli ali z besedili drugih medvojnih pisateljev pravi začetek postmodernističnega pripovedništva. S tem bi Joyce obveljal za poglobitnega ali morda celo prvega predhodnika nove smeri. Vendar je teza vprašljiva, ker roman iz leta 1939 ne ustreza poglobitnim merilom za postmodernističnost – od duhovnozgodovinskega do empiričnoanalitičnega in literarnozgodovinskega. Jezikovno eksperimentiranje, sanjsko ali polbudno stanje pripovedi, oblikovna odvezanost od vsake tradicije govorijo prej za tezo o poznem, pravzaprav najbolj radikalnem ultramodernizmu kot pa za postmodernistično predhodništvo.

Od pisateljev, rojenih konec 19. stoletja, se kot primer prehajanja iz modernizma v postmodernizem omenjajo še drugi. B. McHale je med njimi leta 1984 imenoval Faulknerja, češ da se v nekaterih poglavjih romana *Absalom, Absalom!* že dovršuje prehod iz epistemološke dominante k ontološki, kar je po McHaleu pravo znamenje za prehod v postmodernizem.⁴ Vendar je primer tako izjemen, da je na tej podlagi nemogoče Faulknerja uvrščati med postmodernistične predhodnike. Po McHaleovi metodi bi podobne prehode našli tudi pri drugih modernistih ali predmodernistih izpred vojne. Pa tudi pri teh bi McHaleovo merilo ne zadoščalo, morali bi ga preverjati še z drugimi pristopi, ti pa že za Faulknerjev primer niso uporabni.

Od starejših avtorjev, rojenih okoli leta 1900, prideta kot predhodnika postmodernizma v poštev zlasti Vladimir Nabokov in Samuel Beckett. Oba nastopata pri mnogih razlagalcih kot primer postmodernistične proze, McHale ju uvršča med avtorje, pri katerih je mogoče slediti razvoju iz modernizma v postmodernizem, Lodge in za njim Fokkema posamezne kategorije svojega formalnoanalitičnega instrumentarija za določitev postmodernizma ilustrirata z navajanjem njihovih del.⁵ Vendar je ne samo mnenje, da sta prava postmodernista, ampak tudi domneva, da sta vsaj predhodnika nove smeri, več kot vprašljiva. Za romana *Bledi ogenj* in *Ada ali strast* Nabokova postmodernistične oznake nedvomno držijo, toda ker sta oba izšla šele v šestdesetih letih, medtem ko pisateljeva prejšnja dela kažejo drugačne poteze, Nabokova ni mogoče imeti za predhodnika, ampak kvečjemu za starejšega vrstnika, ki se je novi smeri pridružil razmeroma pozno, ko je bila že v polnem razmahu.

Nasprotno je postmodernistični položaj Beckettove proze, prav toliko pa tudi njegove dramatike v celoti vprašljiv. B. Mitchell je v razpravi *Samuel Beckett and the Postmodernist Controversy*, objavljeni v zborniku *Exploring Postmodernism* (1987), v polemiki z I. Hassanom z mnogimi argumenti spodbijal takšno uvrstitev in dokazoval, da je bil Beckett predvsem zadnji med velikimi modernisti. Do tega sklepa je mogoče priti z upoštevanjem različnih meril za postmodernizem. Predvsem ni mogoče trditi, da se Beckettova besedila izmikajo neposredni prezenci, dani z zavestjo, njenimi doživljajskimi vsebinami in jezikom. Vsebinsko in oblikovno se v nobenem pogledu ne vračajo k starejšim literarnim tradicijam, ampak novatorsko radikalnost modernizma stopnjujejo do paroksizma in najbolj skrajnih oblik; kar pomeni, da stoji Beckett v izteku skrajnega poznega modernizma.

Med starejšimi avtorji, rojenimi okoli leta 1900, ostaja po vsem tem kot edini pravi predhodnik postmodernizma Jorge L. Borges, ki mu ta pomen priznava večina raziskav postmodernizma. Ne da bi ga bil imenoval postmodernista, ga je v zvezo s problematiko nove literarne smeri postavil že John Barth v predavanju *The Literature of Exhaustion* (1967), ki spada med prve pomembne manifeste postmodernizma.⁶ V poznejšem predavanju *The Literature of Replenishment* (1980) mu je sicer odrekel mesto znotraj postmodernistične literature in ga postavil nazaj v modernizem.⁷ Vendar ni dvoma, da vsa poglobljena merila – od duhovnozgodovinskega do empiričnoanalitičnega – govorijo v prid Borgesu kot najpomembnejšemu ali edinemu pravemu predhodniku, verjetno celo utemeljitelju postmodernizma. To seveda ne velja za vsa njegova dela, zlasti ne za pesniška, pač pa za večino pripovedne in esejistične proze po letu 1935. Borges predhaja začetkom postmodernizma za dvajset do trideset let, če te začetke datiramo sredi šestdesetih let; poleg tega pripada generaciji, rojeni okoli leta 1900 in s tem za tri desetletja starejši od generacije, v katero spada vrsta najpomembnejših postmodernistov.

Periodizacijo postmodernistične literature je mogoče preverjati s pomočjo generacijske razvrstitve njenih avtorjev, pa tudi prek primerjave z generacijsko razčlenjenostjo drugih literarnih smeri. Primerna se zdi zlasti primerjava med generacijami postmodernistov in modernistov. Generacije, rojene okoli let 1870, 1880 in 1890, so dale vrsto vodilnih modernistov ali vsaj delnih modernistov. Vanje spadajo Proust, Gide, Pirandello, Thomas Mann, Jarry, Dorothy Richardson, Joyce, Virginia Woolf, Apollinaire, Marinetti, Kafka, Musil, Pound, Cummings, Eliot, Majakovski, Trakl, Broch, Benn in drugi. Tudi generaciji iz let 1900 in 1910 sta še pretežno modernistični, zlasti če vanje prištejemo tudi avtorje, ki so nemara na prehodu v druge smeri, vendar praviloma ne morejo veljati za postmoderniste – Faulknerja, Gombrowicza, Hemingwaya, Ionesca, Becketta, Simona ali Geneta, poleg teh še Burroughsa. Sporno je Beckettovo mesto, vendar gotovo bližje modernizmu. Burroughs se pojavlja v uvrstitvah med postmoderniste, vendar ga je lažje razumeti kot avtorja toka zavesti, v njegovem primeru resda na ravni halucinantne polzavesti, kar je bližje modernizmu.

■ S tem se kot prva generacija, v kateri se poleg poznih modernistov pojavlja večje število avtorjev, ki jih v celoti ali pa z zrelo razvojno fazo lahko uvrstimo v postmodernizem, predstavlja generacija iz leta 1920: Robbe-Grillet (1922), Vonnegut (1922), Calvino (1923), Gass (1924), Iris Murdoch (1919), Doris Lessing (1919) in drugi; vendar s pripombo, da je postmodernizem pri nekaterih lahko problem in potreben preverbe. Število postmodernistov odločilno naraste z generacijo iz leta 1930. Vanjo spadajo avtorji, ki po bolj ali manj večinskem soglasju zaslužijo novo literarnosmerno oznako: Fuentes (1928), García Márquez (1928), Barth (1931), Coover (1932), Barthelme (1931), Fowles (1926), Brautigan (1933), Vidal (1925), B. S. Johnson (1933), Eco (1932) in drugi.

Po imenih sodeč je treba prav to generacijo priznati za osrednjo nosilko postmodernizma, zlasti če upoštevamo znano dejstvo, da se vzpon generacijske skupine začena pri njenem tridesetem letu, kar v tem primeru pomeni razmah po letu 1960 in proti letu 1970. Prav te letnice ustrezajo razvoju postmodernizma od leta 1960 naprej. Pri tem je seveda naravno, da pri nekaterih od avtorjev, rojenih okoli leta 1930, ki so svoja zgodnja dela zasnovali v okvirih postrealizma, eksistencializma ali modernizma, sledi obrat v postmodernistično smer šele z njihovo zrelostjo (Calvino, Barth, Fuentes, Fowles in drugi). Da predstavlja ta generacija jedro in hkrati vrh postmodernistične literature, se potrjuje z dejstvom, da sta naslednji generaciji, iz let 1940 in 1950, v razmahu postmodernizma udeleženi le še z redkimi pomembnejšimi imeni. Leta 1937 je bil rojen Pynchon, leta 1942 Handke, leta 1944 Botho Strauss in leta 1949 Süskind, pa še pri katerem od teh je mogoče podvomiti o njihovi resnični povezanosti s postmodernizmom, kar velja zlasti za Handkeja, čeprav ga številni interpreti štejejo vanj.

Zdi se, da s tema generacijama delež postmodernizma v literarnem dogajanju ne raste več, ampak celo upada ali pa vsaj ni več tako očiten ali dominanten. Ker se obdobje njenega razmaha ujema z leti med 1970 in 1990, bi ta leta lahko veljala za pozno, morda celo sklepno fazo postmodernizma. Njegov razvojni razpon bi torej segal od leta 1960 do 1990. Toda to je le provizorična domneva, ki ne more veljati za zanesljivo napoved njegovega nadaljnega razvoja, morebitnega obnavljanja ali ponovnega razmaha.

■ V okviru slovenske literature se generacijski problem postmodernizma postavlja v podobne časovne razmike, prav tako vprašanje o njegovih morebitnih predhodnikih. Za predhodnika prihaja od starejših avtorjev v pošteb samo Vladimir Bartol, rojen v isti generaciji kot Borges, zaznamovan s podobnimi filozofskimi vplivi, zlasti s Schopenhauerjem in Nietzschejem. Bartol v svojih najboljših delih (novela *Don Lorenzo de Spadoni*, zbirka *Al Araf*, roman *Alamut*) kaže vrsto potez, ki bi utegnile veljati za postmodernistične: nekakšna umetna skonstruiranost duhovnega sveta, ki ne temelji več na metafizičnih resnicah in vrednostnih normah pa tudi ne na neposredni doživljajski izkušnji modernizma, obračanje k historičnim motivom in temam, včasih tudi k preteklim literarnim oblikam, prepletanje visoke literarne problematike in nižjih, celo trivialnih žanrov. Vendar

je treba upoštevati, da se s temi posebnostmi v Bartolovih delih pogosto prepletajo močne prvine eksistencializma in postrealizma, kar ga postavlja v vlogo polovičnega, morda celo tipičnega slovenskega predhodnika postmodernističnih tokov. Sicer pa generacijski pogled na novejšo slovensko književnost pokaže, da bi postmodernistov po rojstnih letnicah ne mogli postavljati niti v generacijo iz leta 1930 niti v naslednjo, rojeno okoli leta 1940. Resda se je oznaka uporabljala v zvezi s poezijo Vena Tauferja, Svetlane Makarovič ali Nika Grafenauerja, vendar je uvrstitev teh pesnikov lahko problematična, saj gre za avtorje, ki stojijo večidel na razpotju modernizma in neosimbolizma, tako da bi šele natančnejša analiza potrdila ali ovrгла domnevo, da se v njihovih delih skrivajo vsaj nekatere postmodernistične sestavine. Ni pa izključeno, da ne bi pri nekaterih od pesnikov in pisateljev te generacije v zreli ali poznejši fazi prišlo do delnega prehoda v postmodernizem, kot se je dogajalo tudi drugje v Evropi ali Ameriki sredi sedemdesetih let.

Verjetnejši začetek slovenskega postmodernizma je povezan z generacijama iz let 1950 in 1960. Prvi pripadajo Ivo Svetina, Milan Jesih, Dimitrij Rupel, Mate Dolenc, Drago Jančar, Branko Gradišnik, Milan Kleč, Boris A. Novak in še kdo. Pri marsikom se da odkriti bolj ali manj opazne poteze postmodernizma, pri pisateljih kot neposreden vpliv Borgesa, pri pesnikih kako drugače, največkrat pa kot kombinacijo lastnosti, ki veljajo za postmodernistične (prepletanje visokih in nizkih žanrov, stopnjevanje metafizijskih postopkov, vračanje k tradicionalni pripovedi ali h "klasičnim" pesniškim oblikam, vse to pa v razvidni povezavi z opuščanjem metafizičnih pojmovanj resnice in resničnosti). Ta generacija bi torej mogla veljati za nosilko prvega ali zgodnjega vala slovenskega postmodernizma. Pesniki in pisatelji, rojeni okoli leta 1960, bi po tej generacijski logiki predstavljali njegovo drugo, zrelejšo ali celo "tršo" fazo. Nastop te generacije je tudi na zunaj značilno zaznamovan z izidom skupnih zbornikov ali almanahov (*Pesniški almanah mladih*, 1982; *Mlada proza*, 1983; *Rošlin in Verjanko*, 1987). Vanjo spadajo imena pesnikov in predvsem pripovednikov, kot so Aleš Debeljak, Andrej Blatnik, Igor Bratož, Jani Virk, Vlado Žabot, Lela B. Njatin, Feri Lainšček, Franjo Frančič, Andrej Morovič, Igor Zabel, Aleksa Šušulič in še kdo. Čeprav marsikatero teh imen le pogojno lahko velja za postmodernistično in bo pozornejša literarnozgodovinska analiza takšno možnost za koga ovrгла, je nedvomno med njimi več takih, na katerih sloni slovenski postmodernizem.

O tem, ali jê generacija iz leta 1960 že tudi zadnji postmodernistični rod na Slovenskem, ni mogoče reči nič dokončnega, dokler ne bo jasno, kako se bodo usmerile naslednje generacije. Glede na rojstne letnice prejšnjih generacij in spričo dejstva, da so stopile v zrelo literarno dejavnost okoli svojega tridesetega leta, bi morali začetke slovenskega postmodernizma datirati v sredo sedemdesetih let in ga počasi zaključevati v sredi devetdesetih. Zamik za ameriškim in evropskim razvojem bi torej trajal približno deset do petnajst let, kar ustreza siceršnjemu ritmu novejšega slovenskega literarnega razvoja v primerjavi s svetovnim.

Generacijski vidik je odvisen od izbora avtorskih imen, ki po splošno sprejetem mnenju lahko veljajo za reprezentativna in torej lahko pomagajo pri določitvi, katera generacija je že pretežno postmodernistična in kako poteka njihovo zaporedje. Ta določitev je seveda odvisna od presoje, kateri od izbranih avtorjev zanesljivo pripadajo postmodernizmu in so zato zanj zares reprezentativni. To vprašanje je bilo sporno od časa, ko se je literarna veda začela posvečati postmodernizmu in je poskušala določiti reprezentativne avtorje. Med prvimi jih je leta 1976 izbral in za svojo argumentacijo uporabil D. Lodge.⁸ Med tistimi, pri katerih je našel tipične formalne značilnosti nove smeri, je navedel Becketta (*Molloy*), Fowlesa (*Magus*), Robbe-Grilleta (*Videc*), Pynchona (*The Crying of Lot 49*), pa tudi Vonneguta (*Mačja zibelka*), Bartha (*Giles Goat-boy, Lost in the Funhouse*), pa spet Becketta z romanom *Watt*, Fowlesovo *Žensko francoskega poročnika*, nato pa še Burroughsa, B. S. Johnsona, Richarda Brautigana (*Lovljenje postrvi v Ameriki*) in Vonnegutov roman *Zajtrk prvakov*. Iz Lodgeovega izbora je videti, da je med postmoderniste prišel ne le nekatere samohodce sodobne ameriške in angleške literature (Fowles, Vonnegut, Burroughs), ampak tudi pripadnike literarnih gibanj, skupin in programsko utemeljenih tokov, kot so zlasti francoski novi roman, ameriška metafikcija in deloma tudi španskoameriški magični realizem. Čeprav so mu s podobno izbiro sledili drugi, je njegova določitev reprezentativnih postmodernistov po teh straneh ostala vprašljiva.

Ko je leta 1984 Fokkema poskušal sestaviti podobno lestvico evropskih in ameriških pisateljev, ki naj bi predstavljali postmodernizem, je upošteval Lodgeovo selekcijo, hkrati jo pa dopolnil z novimi imeni, od katerih so nekatera sporna, druga so pa ostala tudi v poznejših repertoarjih ali celo kánonih postmodernizma.⁹ V uvodni razpravi za zbornik *Approaching Postmodernism*, ki jo je napisal skupaj s H. Bertensom, je med postmoderniste prišel vrsto avtorjev – med angleškimi so Anthony Burgess, Iris Murdoch, Muriel Spark, od nemških oziroma avstrijskih Thomas Bernhard, od Italijanov Italo Calvino; od dramatikov so posebej omenjeni Harold Pinter, Edward Bond, Tom Stoppard, Robert Wilson, Botho Strauss, za poezijo pa Robert Creeley, John Ashbery, Rolf Dieter Brinkmann in Gerrit Krol. Izbor je zelo širok in za marsikaterega avtorja sporen.

Seznam postmodernističnih avtorjev, ki ga je Fokkema izdelal v razpravi o "semantični in sintaktični ureditvi postmodernističnih tekstov", objavljeni v istem zborniku, je nekoliko drugačen. Pisatelj, ki jim Fokkema na tem mestu priznava postmodernistični status, so med Italijani Calvino, med Nemci in Avstrijci Peter Handke, Botho Strauss, Thomas Bernhard in Peter Rosei, med Nizozemci in Flamci Willem Frederik Hermans, Gerrit Krol, Leon de Winter in še kdo, toda pri marsikom z vprašajem. Po Fokkemovem mnenju vlada splošno soglasje o tem, da lahko v postmodernizmu uvrstimo celoten "novi roman"; in da je k postmodernizmu treba šteti Bartha, Barthelmeja, Hawkesa, Pynchona, Cooverja in Borgesa prav tako kot Handkeja in Robbe-Grilleta. Nato pa je v svoji formalni analizi postmodernističnih

besedil med avtorji, s katerimi je ilustriral svoja določila, navedel še druge, tako da njegov izbor reprezentativnih imen obsega ta: Borges, García Márquez, Cortázar, Robbe-Grillet, Butor, Calvino, Handke, Rosei, Strauss, De Winter, Barthelme, Barth, Beckett, Federman, Hawkes, Brautigan, Vonnegut, Sukenick, Michaels, Pynchon, Bond, Coover, Fowles, Fuentes, Ollier, Bienek, Brinkmann, Wolf, Ron, O'Brien, Malamud, Nabokov, in še drugi.

Tako urejenemu izboru so po letu 1984 sledili drugi raziskovalci, vendar z razširitvijo še na nove avtorje. Kljub temu se je v njihovih seznamih zmeraj znova pojavljala vrsta že utrjenih imen, tako da se je prek takšnih izborov proti letu 1990 ustalil bolj ali manj standarden seznam najbolj reprezentativnih avtorjev svetovnega postmodernizma.

Značilen primer takšnega izbora je med mnogimi drugimi ta, ki ga je najti v poglavju o "avtorjih in kritikih postmodernega pripovedništva", objavljenem v knjigi *Postmodern Fiction: a Bio-Bibliographical Guide* (1986), ki jo je uredil L. McCuffery.¹⁰ Tu se pojavljajo predvsem imena, ki so postala že del železnega repertoarja za tisto, kar naj bi obsegel postmodernizem v svetovnem merilu, predvsem seveda v Evropi, Severni in Južni Ameriki: Barth, Barthelme, Bernhard, Brautigan, Calvino, Coover, Cortázar, Doctorow, Federman, Fowles, Fuentes, García Márquez, Gass, Handke, Kundera, Puig, Pynchon, Rushdie, Sukenick, Vargas Llosa, Vonnegut, Christa Wolf in še mnogi drugi. Med temi imeni so kljub že utrjeni uvrstitvi nekatera za postmodernizem sporna. Poleg tega pa se v McCufferyjevem seznamu najdejo še Raymond Carver, Max Frisch, Günther Grass, Stanislav Lem idr., kar kaže na to, da utegne prištevanje postmodernističnih pisateljev seči tako na široko, da postaja pojem postmodernizma zbirni pojem za najrazličnejše avtorje, katerih usmeritev je komajda še skladna z določili postmodernistične literature in jo je primerneje postaviti v drugačne literarnosmerne okvire. To je razlog, da je celo med tistimi imeni, ki se zdijo najbolj frekventna in v tem smislu reprezentativna, vrsta takih, ob katerih se znova odpira vprašanje o bistvenih značilnostih postmodernizma in o tem, ali jim ti avtorji dejansko ustrezajo. Temu se pridružuje vprašanje, ali niso nekateri od naštetih avtorjev bližji različnim tokovom postrealizma, eksistencializma in modernizma, kolikor se ne uvrščajo v nove tokove neosimbolizma, neodekadence ali neodadaizma oziroma prenovljenih avantgard. Težava je v tem, da se ti tokovi ponekod težko razlikujejo od pravega postmodernizma.

Podobna vprašanja z reprezentativnostjo postmodernističnih pisateljev so se po letu 1982 zastavljala slovenski literarni vedi. Posebnost prvih, pa tudi poznejših poskusov, kako določiti najznačilnejše predstavnike postmodernizma na Slovenskem, je bila ta, da niso segali samo v pripovedništvo in dramatiko, ampak predvsem v poezijo. J. Kos je leta 1982 v članku *Težave s postmodernizmom v to območje* uvrstil Šeliga zaradi njegovih novejših dram na motive mitov, magije in simbolike, poezijo Iva Svetine, Svetlane Makarovič, Jesiha in Borisa A. Novaka, zadnje igre Petra Božiča in Dušana Jovanoviča, od prozaikov pa Branka Gradišnika.¹¹ Isti avtor je leta 1983 v spremni

besedi k *Slovenski liriki 1950-1980* med pesnike, ki kažejo poteze nove literarne smeri, ponovno prišel predvsem Svetino, Jesiha in Borisa A. Novaka.¹² Nekoliko drugače je reprezentativne pesniške postmoderniste določal T. Hribar v eseju *Sodobna slovenska poezija* (1984).¹³ Postmodernistične sestavine je zaznal že pri Udoviču, Kocbeku, Svetlani Makarovič in Tomažu Šalamunu, za utemeljitelje postmodernizma pa sprejel Iva Svetino in Borisa A. Novaka, vendar obje uvrstil še Tauferja.

Za širši izbor postmodernistov, ki naj bi zajel tudi pripovedništvo in dramatiko, je poskrbel J. Kos v osmem natisu *Pregleda slovenskega slovstva* (1987).¹⁴ Tu je med pesnike, ki jih je morda potrebno uvrstiti v novo literarno smer, prišel Svetlano Makarovič, Svetino, Jesiha, Borisa A. Novaka in Milana Kleča, med pripovednike Jančarja, Branka Gradišnika in Mateta Dolenca, med dramatike pa Jovanoviča, Jančarja in Šeliga. V splošnih potezah tudi ta izbor potrjuje negotovost, kar zadeva prepoznavanje postmodernizma in določanje njegovih reprezentativnih nosilcev v slovenski poeziji in dramatiki.

Več jasnosti je v razlago pglavitnih slovenskih postmodernistov prinesla okoli leta 1990 mlajša znanstveno-kritiška generacija, vendar skoraj izključno v območju pripovedništva, medtem ko se je s poezijo in dramatiko v nasprotju s starejšimi razlagalci prenehala ukvarjati. M. Juvan je v razpravi *Postmodernizem in "mlada slovenska proza"* (1988) znotraj tako opredeljenega področja postavil Andreja Blatnika, Ferija Lainščeka, Andreja Moroviča, Igorja Zabela, Vlada Žabota, Lidijo Gačnik, Boštjana Seliškarja, Janija Virka, Lelo B. Njatin, Igorja Bratoža in jih že tudi razdelil na več postmodernističnih tokov.¹⁵ O isti temi je istega leta objavil T. Virk razpravo *Rošlin in Verjanko ali Mlada slovenska proza*; svoje teze, ki v pglavitnih stvareh soglašajo z Juvanovimi, je obširneje obdelal v knjigi *Postmoderna in "mlada slovenska proza"* (1991).¹⁶ Tu so med pripovedniki mlade literarne generacije našeta ista imena, dodani so jim še Milan Kleč, Aleksa Šušulič in Mart Lenardič. Kljub temu ali pa zaradi svoje sorazmerne širine je izbor ostal odprt, s tem pa na razpolago dodatnim pojasnilom, ugovorom in kritičnim pomislekom. J. Kos je v razpravi *Slovenska literatura po modernizmu* (1989-1990) za nekatera naštetih imen podvomil, ali gre za postmoderniste v pravem pomenu besede, izbor mladih pripovednikov tega tipa je močno skrčil.¹⁷ Podobni pomisleki so bili v tej razpravi formulirani tudi ob mlajših pesnikih, ki so bili že označeni za postmoderniste, a je očitno, da so v njihovi poeziji močne modernistične ali pa neosimbolistične sestavine. Ob *Šeherezadi* Iva Svetine se je dalo formulirati pomislek, da gre verjetneje za neodekadenco kot za pravi postmodernizem. S tem so postala sporna vsaj nekatera od imen, ki bi lahko reprezentirala postmodernizem na Slovenskem. Za področje pripovedne proze je njihov pomen natančneje dokumentiral T. Virk z raziskavo Borgesovega vpliva na slovensko literaturo sedemdesetih in osemdesetih let. V raziskavi, katere izsledki so prevzeti v knjigo *Bela dama v labirintu* (1994), je med prozne postmoderniste postavil Branka Gradišnika, deloma Jančarja, predvsem pa Blatnika, Bratoža,

Janija Virka in Šušliča.¹⁸ Vendar še zmeraj ostaja nejasen položaj drugih avtorjev, za katere se zdi, da so na meji s postrealizmom ali modernizmom.

OPOMBE

¹ Jean-François Lyotard, *Réponse à la question: Qu'est-ce que le post-moderne?*, Critique, 198. Slov. prevod je izšel v *Problemih*, 1986, št. 7, 96-103.

² Ihab Hassan, *The Dismemberment of Orpheus. Toward a Postmodern Literature*, New York, 1971, 1982².

³ Brian McHale, *Constructing Postmodernism*, London-New York, 1992.

⁴ McHaleova razprava *Change of Dominant from Modernist to Postmodernist Writing* je izšla v zborniku *Approaching Postmodernism*, Amsterdam-Philadelphia, 1986; nastala je leta 1984.

⁵ David Lodge, *The Modes of Modern Writing. Metaphor, Metonymy, and the Typology of Modern Literature*, London, 1977. Douwe W. Fokkema, *Literary History, Modernism, and Postmodernism*, Amsterdam-Philadelphia, 1984.

⁶ Slovenski prevod Barthovega predavanja je bil pod naslovom *Literatura izčrpanosti* objavljen v *Naših razgledih*, 14.3.1986.

⁷ Slovenski prevod Barthovega predavanja je izšel pod naslovom *Literatura izpolnjenosti* v *Problemih* 1987, št. 1.

⁸ V nastopnem predavanju na birminghamski univerzi z naslovom *Modernism, Antimodernism and Postmodernism*, objavljenem v Birminghamu leta 1977.

⁹ Fokkema je to storil v dveh prispevkih za zbornik *Approaching Postmodernism* (gl. op. 4).

¹⁰ *Postmodern Fiction: A Bio-Bibliographical Guide*, ur. Larry McCuffery, New York-Westport-London, 1986.

¹¹ Janko Kos, *Težave s postmodernizmom*, *Sodobnost*, 30, 1982, 633-641.

¹² Janko Kos, *Slovenska lirika 1950-1980*, v: *Slovenska lirika 1950-1980*, Ljubljana, 1983.

¹³ Tine Hribar, *Sodobna slovenska poezija*, v: *Sodobna slovenska poezija*, Maribor, 1984.

¹⁴ Janko Kos, *Pregled slovenskega slovstva*, Ljubljana, 1974, 1987⁸.

¹⁵ Marko Juvan, *Postmodernizem in "mlada slovenska proza"*, *Jezik in slovstvo*, 34, 1988/89, 49-56.

¹⁶ Tomo Virk, *Rošlin in Verjanko ali Mlada slovenska proza*, *Problemi-Literatura*, 1988; *Postmoderna in "mlada slovenska proza"*, Maribor, 1991.

¹⁷ Janko Kos, *Slovenska literatura po modernizmu*, *Sodobnost*, 37, 1989, 225-233, 408-417, 484-492, 642-652, 825-834, 933-945; *Sodobnost*, 38, 1990, 172-184, 1127-1135.

¹⁸ Tomo Virk, *Bela dama v labirintu. Idejni svet J. L. Borgesa*, Ljubljana, 1994.